

SEKSUAALISEN
KALTOINKOHTELUN
TUNNISTAMINEN JA
PUHEEKSIOTTO

OPAS AMMATTILAISILLE

SISÄLLYS

Seksuaalisen kaltoinkohtelun tunnistaminen ja puheeksiotto	3
Mitä seksuaalinen kaltoinkohtelu ja vastikkeellinen seksi ovat?	4
Tunnistaminen	5
Miksi seksuaalinen kaltoinkohtelu on tärkeää ottaa puheeksi?	6
Toimintaohjeet	7
Kysy ja kohtaa	7
Ohjaa asiakas lisäavun piiriin	8
Kulje rinnalla.....	9
Työntekijän ja työyhteisön valmiudet	10
Työyhteisön muistilista	11
Lisätietoa, toimintaohjeita ja rohkaisua antavat.....	12

Usva-hanke 2017–2019

Tämän materiaalin tuottamiseen ovat osallistuneet Usva-hankkeen työntekijät Ilona Mäki, Anniina Piironen, Annika Mansner ja Sonja Tihveräinen. Oppaan on koonnut Annika Mansner.
Taitto: Riikka Käkelä-Rantalainen/Nettienkelit

SEKSUAALISEN KALTOINKOHTELUN TUNNISTAMINEN JA PUHEEKSIOTTO

Tämän oppaan tarkoitus on helpottaa ammattilaisten työtä seksuaalisen kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja puheeksiotossa. Materiaali oppaaseen on tuotettu vuosina 2017-2019 toimineen Usva-hankkeen havainnoista ja tuloksista eri päihdepalveluiden yksiköissä. Hanketta koordinoi Exit ry ja rahoitti sosiaali- ja terveysministeriö Veikkauksen tuotoilla. Oppaan tarjoamat ohjeet ja esimerkit soveltuvat työskentelyyn erityisesti yli 18-vuotiaiden päihteiden aktiivikäyttäjien kanssa. Tiedetään, että aktiivinen päihteidenkäyttö lisää todennäköisyyttä kohdata seksuaalista kaltoinkohtelua. Päihteiden aktiivikäyttäjillä on usein haasteita päästä oikean avun piiriin. On tärkeää, että seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemuksista voidaan kysyä ja puhua kaikissa sosiaali- ja terveysalan palveluissa.

LÄHTEET:

Usva- hanke 2017- 2019 / Exit- pois prostituutiosta ry.

Nipuli Suvi & Bildjuschkin Katriina: Hoitoketju seksuaalisuutta loukkaavaa väkivaltaa kokeneen auttamiseksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Ohjaus 5/2016.

Kallio, Maaret. 2011. Seksuaalinen väkivalta. Teoksessa Ritamo, Maija. Ryttyläinen-Korhonen, Katri & Saarinen, Saana (toim.). 2011. Seksuaalineuvonnan tueksi. Raportti 27/2011. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.

Kervinen, Heidi & Hintikka, Satu (toim.). 2015. Välittäminen kannattaa! Seksuaaliväkivaltatyön toimivat käytännöt. VÄLITÄ! – seksuaaliväkivaltatyön verkostohanke. Tampere: Viestipaino Oy.

MITÄ SEKSUAALINEN KALTOINKOHTELU JA VASTIKKEELLINEN SEKSI OVAT?

SEKSUAALISELLA KALTOINKOHTELULLA tarkoitetaan kaikkia seksuaalista itsemäärämis-oikeutta ja koskemattomuutta loukkaavia tekoja ja tilanteita. Seksuaalista kaltoinkohtelua ovat mm. häirintä, ahdistelu, nimittely, lähentely, seksuaalisiin tekoihin painostaminen tai pakottaminen ja raiskaus.

Nykyään lähes kaikki seksuaalirikokset ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia, joissa vanhenemisajat ovat pääsääntöisesti 10 tai 20 vuotta. Voimassa olevan rikoslain 20 luvun mukaisesti aikuisiin kohdistuvia seksuaalirikoksia ovat mm. raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalinen ahdistelu, seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö, paritus ja törkeä paritus.

Seksuaalinen kaltoinkohtelu ei aina täytä seksuaalirikoksen tunnusmerkkejä, mutta tuen tarjoamisen näkökulmasta kaltoinkohtelua on kaikki, mikä tuntuu kaltoinkohtevalta.

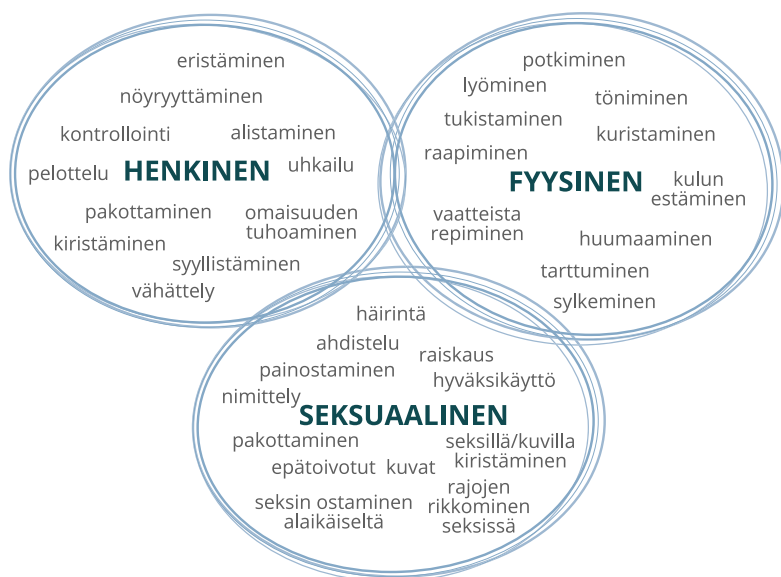
VASTIKKEELLISEN SEKSIN termillä kuvataan kaikkia tilanteita, joissa seksi toimii vaihtokaupan välineenä esimerkiksi yösiijaan, ruokaan, rahaan ja päihteisiin. Vastikkeellinen seksi on päihdemaailmassa hyvin yleinen ilmiö ja monille päihteiden aktiivikäyttäjille selviytymiskeino arjessa. Sitä ei kuitenkaan aina tunnisteta kaltoinkohteluksi tai väkivalaksi. Vastikkeelliseen seksiin liittyy usein häpeäntunteita, jotka voivat vaikuttaa negatiivisesti psyykkiseen hyvinvointiin. Vastikkeellinen seksi altistaa usein myös muille väkivallan kokemuksille.

TUNNISTAMINEN

Kuka tahansa voi kohdata seksuaalista kaltoinkohtelua iästä, sukupuolesta tai taustasta riippumatta. Päihteiden aktiivikäyttäjillä on muuta väestöä korkeampi riski kohdata seksuaalista kaltoinkohtelua ja muuta väkivaltaa. Riski on erityisen suuri päihteitä käyttävillä naisilla, asunnotomilla sekä seksuaali-, sukupuoli- ja muihin vähemmistöihin kuuluvilla. Myös miehet voivat kohdata seksuaalista kaltoinkohtelua.

Jotta seksuaalinen kaltoinkohtelu tunnistettaisiin, ammattilaisilla tulee olla rohkeutta kysyä siitä asiakkailta. Seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemukset ovat monesti hyvin traumaattisia. Tutkimusten mukaan on varsin yleistä, että päihteiden aktiivikäyttäjillä on kaltoinkohtelun kokemuksia jo nuoruudesta asti ja että päihteitä on ryhdytty käyttämään traumakokemusten tukahduttamiseen. Toisaalta myös aktiivinen päihteiden käyttäminen altistaa uusille kaltoinkohtelun kokemuksille. Varmoin tapa tunnistaa seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemukset on kysyä niistä asiakkaalta suoraan.

TUNNISTATKO VÄKIVALLAN

MIKSI SEKSUAALINEN KALTOINKOHELTU ON TÄRKEÄÄ OTTAA PUHEEKSI?

Seksuaalisen kaltoinkohtelun traumaattiset kokemukset ja haastavat elämäntilanteet voivat saada ihmisen näkemään tilanteensa toivottona, jolloin käsitys omista kyvyistä ja pystyvyydestä on koetuksella. Seksuaalisuutta loukkaavaan väkivaltaan ja päihteiden aktiivikäyttöön liittyy usein monikerroksista häpeää ja syyllisyyttä. Kaltoinkohtelun kokemuksista saattaa olla vaikea puhua, eikä seksuaalisuutta loukkaavalle väkivallalle aina löydy sanoja. Tarvittaessa asiakasta voi auttaa lyhyillä, selkeillä kysymyksillä, jotka tukevat häntä kertomaan tapahtuneesta.

Seksuaalisesta kaltoinkohtelusta kysymisen tulisi olla sosiaali- ja ter-

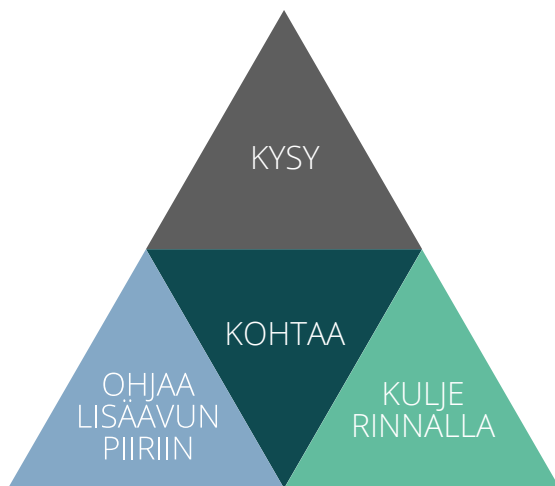
ESIMERKKIKYSYMYKSIÄ

- ▶ *Oletko ollut seksuaalisissa tilanteissa, jotka aiheuttavat epämukavaa oloa tai pelkoa?*
- ▶ *Oletko joutunut tekemään seksin aikana jotain, mitä et ole halunnut?*
- ▶ *Onko sinulla ollut seksiä, jossa satutettu? Milloin se tapahtui?*
- ▶ *Oletko ollut tilanteessa, jossa olet joutunut vaihtamaan seksiä esim. yöpaikkaan, päihteisiin tai rahaan?*
- ▶ *Minulla on herännyt hyvinvoinnistasi huoli, koska... haluatko puhua siitä?*

veyspalveluissa systemaattinen käytäntö. (STM 2008; THL 2014). Lasten ja nuorten kanssa toimivilla ammattilaisilla on velvollisuus tehdä ilmoitus poliisille ja lastensuojeluviranomaisille, jos he saavat työssään tietoa, joka herättää huolen alaikäiseen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta (Lastensuojelulaki 25 §). Rikoksen tunnusmerkkien täyttymisestä ei tarvitse olla varmuutta, jo huoli tai epäily rikoksesta riittää täyttämään ilmoitusvelvollisuuden.

TOIMINTAOHJEET

KAAVIO: ANNIINA PIIRAINEN

7

KYSY JA KOHTAA

Kysy asiakkaalta seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemuksista suoraan, mutta myötätuntoisesti. Kysymällä annat asiakkaalle luvan puhua ja osoitat, että kestät kuulemasi. Kysymisen tulee aina tapahtua kahdenkeskisessä, rauhallisessa ja turvallisessa tilassa.

ESIMERKKILAUSEITA

- ▶ *Kiitos, että kerroit. Minä uskon sinua.*
- ▶ *Miten kokemukset ovat vaikuttaneet sinuun?*
- ▶ *Mitä tarkoitat, kun kerroit, että...*
- ▶ *Vaikeistakin kokemuksista voi selvitä.*
- ▶ *Sinä et ole tehnyt mitään väärää, tapahtunut ei ollut sinun syysi.*

Kuuntele asiakasta. On mahdollista, ettei asiakas ole aikaisemmin kertonut kokemuksistaan. Hyvin tärkeää on osoittaa empatiaa ja kiinnostusta siihen, mitä asiakas kertoo. Anna kohtaamistilanteissa asiakkaalle aikaa ja tilaa kertoa kokemuksistaan omin sanoin.

Usko asiakasta ja kiitä häntä luottamuksesta. Kokemuksista ei ole välttämättä helppo puhua.

Seksuaalisen kaltoinkohtelun vaikutukset voivat olla fyysisiä, psyykkisiä tai sosiaalisia, ja ne ilmenevät aina yksilöllisesti. Suhtaudu asiakkaaseen kunnioittavasti ja empaattisesti. Kerro, että kehon ja mielen reagointi on normaalia ja että oireisiin voi saada apua. Kerro, ettei tapahtunut ollut asiakkaan syytä vaan tekijän vastuulla. Pidä yllä toivoa siitä, että vaikeistakin kokemuksista on mahdollista selvitä.

Mitä kannattaa välttää

Kohtaa asiakas arvostavasti ja rauhallisesti. Älä kauhistele, tuomitse tai syyllistä häntä. Työntekijän ensivaiheen reaktiolla voi olla suuri merkitys sille, kertooko asiakas jatkossa kokemuksistaan tai mitä hän itse niistä ajattelee. Työntekijän ei tule tehdä oletuksia tai tulkintoja eikä painostaa asiakasta keskusteluun. Valinta kertomisesta ja kysymyksiin vastaamisesta on aina asiakkaalla.

Asiakkaan oikeudet

Väkivalta on rikos, josta tekijä on aina vastuussa. Asiakkaalle tulee kertoa rikoslaista ja hänen omista oikeuksistaan. Asiakasta tulee kannustaa rikosilmoituksen tekoon, mutta ei kuitenkaan painostaa siihen – täysi-ikäinen asiakas päättää asiasta itse. Seksuaalisen kaltoinkohtelun kokijalla on oikeus saada oikeudellista tukea koko rikosprosessin ajaksi.

Huomioi asiakkaan turvallisuus

Huolehdi siitä, että seksuaaliseen kaltoinkohteluun liittyvistä asioista puhutaan asiakkaan kanssa kahden kesken. Selvitä, onko asiakas välittömässä vaarassa. Päihteiden aktiivikäytön jatkuessa asiakas saattaa altistua väkivallan teoille päivittäin joko kumppaninsa tai muiden henkilöiden taholta, minkä vuoksi turvasuunnitelman teko on aina suositeltavaa.

OHJAA ASIAKAS LISÄAVUN PIIRIIN

Akuutissa tilanteessa asiakas tulee ohjata sairaanhoidon päivystykseen tai SERI-tukikeskukseen, vaikka hänellä ei olisi näkyviä vammoja.

Akuutin avun jälkeen seksuaalisuutta loukkaavaa väkivaltaa kohdannut asiakas tulee ohjata lisäavun piiriin. Mikäli asiakas on halukas ottamaan palveluita vastaan, voi niihin kiinnittymistä edistää se, että asiakasta saattaa tuttu työntekijä. Ohjaamisen tulee tapahtua asiakkaan kanssa yhteisymmärryksessä ja mahdollisiin yhteydenottoihin tulee olla asiakkaan lupa.

Sekä asiakkaat että työntekijät voivat konsultoida nimettömästi seksuaaliväkivaltatyön toimijoita, joiden yhteystiedot löydät tämän oppaan takakannesta.

KULJE RINNALLA

Kun päihteidenkäyttö on aktiivista, erilaisiin tukipalveluihin pääseminen ja sitoutuminen on usein haastavaa. Vaikka asiakkaan tilanteeseen ei tulisi nopeaa muutosta, voi jokainen kohtaaminen työntekijän kanssa olla hänelle merkityksellinen ja edistää seksuaalisesta kaltoinkohtelusta toipumista. Pyri vahvistamaan asiakkaan voimavarojaan ja pystyvyyden tunnetta, jotka luovat edellytyksiä avun vastaanottamiselle. Luottamuksellinen suhde työntekijään mahdollistaa avun pyytämisen myöhemmin, kun asiakas kokee ajankohdan oikeaksi.

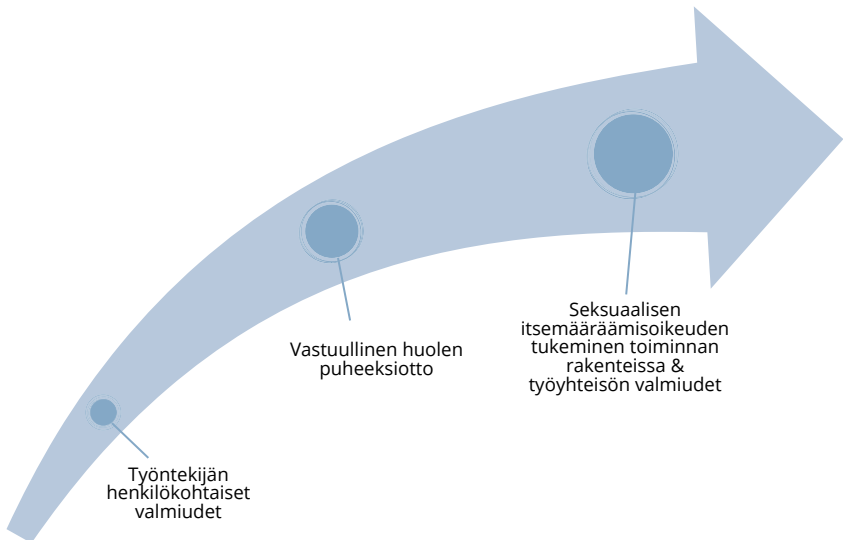
TYÖNTEKIJÄN JA TYÖYHTEISÖN VALMIUDET

Seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemuksien kanssa työskentely voi herättää työntekijässä monenlaisia tunteuksia. Esiin nousevia tunteita on tärkeää tunnistaa ja käsitellä myös oman työyhteisön kanssa.

Sillä, miten puhumme tai mihin puutemme, on väliä. Työyhteisöissä on tärkeää pohtia, millaiseen puheeseen tai käyttäytymiseen yksikössä puututaan. Puututaanko esimerkiksi sukupuolta ja/tai seksuaalisuutta loukkaaviin vitseihin, nimittelyyn tai tekoihin johdonmukaisesti? Nähdäänkö seksuaalinen kaltoinkohtelu normaalina vai suhtaudutaanko siihen nollatoleranssin kautta?

Työyhteisön suhtautumista voidaan viestiä asiakkaille monin eri tavoin. Asiakkaille tulee antaa aktiivisesti tietoa väkivallan muodoista ja seurauksista. Seksuaalista kaltoinkohtelua voidaan pyrkiä ennaltaehkäisemään vahvistamalla asiakkaiden omia rajoja, itsemääräämisoikeutta sekä oman seksuaalisuuden kunnioittamista.

Päihteiden aktiivikäyttäjillä seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemukset ovat hyvin yleisiä ja väkivalta on saattanut muuttua normaaliksi, arki-

päiväiseksi asiaksi. Normalisoituminen näyttäytyy usein myös työntekijöiden asenteissa, jolloin kaltoinkohtelun ajatellaan kuuluvan kovaan ja hierakkiseen päihdemaailmaan. Väkivallan normalisoituminen ja siihen liittyvät virheelliset oletukset hankaloittavat kaltoinkohtelun tunnistamista ja avun hakemista. Sekä ennaltaehkäisyssä että tuen tarjoamisessa korostuu seksuaalista väkivaltaa koskevan oikean tiedon antaminen. Jokaisella on oikeus tulla kohdelluksi hyvin ja jokaisella on oikeus apuun.

TYÖYHTEISÖN MUISTILISTA

- 1. Pohdi omaa suhtautumistasi seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen kaltoinkohteluun. Millaisia ajatuksia ja tunteita nämä aiheet aihussa herättävät? Onko niistä puhuminen vaikeaa vai helppoa? Millaisia sanoja sinun on luontevaa käyttää, kun keskustelet näistä aiheista asiakkaan kanssa?*
- 2. Keskustelkaa työyhteisössä seksuaalisesta kaltoinkohtelusta. Millaisia ajatuksia ja tunteita teema herättää? Onko työntekijöillä riittävät valmiudet seksuaalisen kaltoinkohtelun tunnistamiseen, puheeksiottoon ja asiakkaan kohtaamiseen? Seksuaalinen kaltoinkohtelu on aina traumakokemus ja työntekijällä tulee olla perustiedot trauman vaikutuksista. Onko työyhteisössä tarvetta lisäkoulutukselle?*
- 3. Sopikaa työyhteisön yhteiset toimintatavat siitä, miten seksuaalisesta kaltoinkohtelusta puhutaan ja miten siihen puututaan. Millaisiin puheisiin tai tekoihin (esim. asiakkaiden välillä) on syytä puuttua? Miten seksuaalisen kaltoinkohtelun kokemuksista kysytään päivittäisessä asiakastyössä? Millä eri tavoin työntekijät jakavat tietoa ja rohkaisevat avun hakemiseen (esim. julisteet ja esitteet asiakastiloissa)?*
- 4. Laatikaa työpaikan yhteinen toimintamalli seksuaalisen kaltoinkohtelun tilanteisiin. Kirjatkaa toimintamalliin toimintaohjeet ja vastuunjaot sekä yhteistyötahojen ja seksuaaliväkivaltatyön toimijoiden yhteystiedot.*

LISÄTIETOA, TOIMINTAOHJEITA JA ROHKAISUA ANTAVAT

SERI-TUKIKESKUKSET 24/7

Seri- tukikeskus on seksuaaliväkivaltaa kohdanneiden tukiyksikkö yli 16-vuotiaille sukupuolesta riippumatta.

Helsinki HUS: Päivystyspuhelin 24/7 p. **040 701 8446**

Turku TYKS: Päivystyspuhelin 24/7 p. **050 475 6108**

Tampere Tays: Päivystyspuhelin 24/7 p. **044 472 8002**

Kuopio KYS: päivystyspuhelin 24/7 p. **044 717 6208**

RAISKAUSKRIISIKESKUS TUKINAINEN

Apua, tukea ja ohjausta seksuaalisen väkivallan tai hyväksikäytön kohteeksi joutuneille sekä heidän läheisilleen.

P. 0800 97899, ma-to klo 9–15, viikonloppuina ja pyhinä sekä niiden aattona klo 15–21.

Juristipäivystys, seksuaalista väkivaltaa ja/tai hyväksikäyttöä kokeneille,

P. 0800 97895, ma-to klo 13–16.

www.tukinainen.fi

VALTAKUNNALLINEN NOLLALINJA 24/7

Nollalinja on ilmainen auttava puhelin, joka palvelee vuoden jokaisena päivänä kellonajasta riippumatta. Tarkoitettu kaikille, jotka ovat kokeneet henkistä, fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa tai sen uhkaa.

P. 080 005 005

www.nollalinja.fi

RIKOSUHRIPÄIVYSTYS

Rikosuhripäivystyksen (RIKU) tehtävä on parantaa rikoksen uhrin, hänen läheisensä ja rikosasian todistajan asemaa vaikuttamalla ja tuottamalla tukipalveluita.

Auttava puhelin p. 116 006 suomeksi ma-ti klo 13–21 ja ke-pe klo 17–21, ruotsiksi keskiviikkoisin klo 13–17

Juristin puhelinneuvonta p. 0800 161 177 ma-to klo 17–19,

ruotsiksi keskiviikkoisin klo 13–17